

به نام خداوند جان و فرد

دانشگاه سیستان و بلوچستان

تحصیلات تکمیلی

پایان نامه کارشناسی ارشد در باستان شناسی

عنوان:

بررسی باستان شناختی حاشیه رودخانه شيله در حوزه گيردي سيستان

استاد راهنما:

دکتر سيد رسول موسوی حاجی

استاد مشاور:

دکتر رضا مهر آفرین

تحقیق و نگارش:

بهرنگ مکوندي

(این پایان نامه از حمایت مالی معاونت پژوهشی دانشگاه سیستان و بلوچستان بهره مند شده است)

شهریور ۱۳۸۹

بسمه تعالی

این پایان نامه با عنوان بررسی باستان شناختی حاشیه رودخانه شیله در حوزه ی گیردی سیستان قسمتی از برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد باستان شناسی توسط دانشجو بهرنگ مکوندی تحت راهنمایی استاد پایان نامه دکتر سید رسول موسوی حاجی تهیه شده است. استفاده از مطالب آن به منظور اهداف آموزشی با ذکر مرجع و اطلاع کتبی به حوزه تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان مجاز می باشد.

بهرنگ مکوندی
بهرنگ مکوندی

این پایان نامه ..... واحد درسی شناخته می شود و در تاریخ ..... توسط هیئت داوران بررسی و درجه ..... به آن تعلق گرفت.

تاریخ

امضاء

نام و نام خانوادگی

دکتر سید رسول موسوی حاجی

استاد راهنما:

استاد راهنما:

دکتر رضا مهر آفرین

استاد مشاور:

دکتر روح اله شیرازی

داور ۱:

داود صارمی نائینی

داور ۲:

نماینده تحصیلات تکمیلی: دکتر کوروش صالحی

تعهدنامه اصالت اثر

اینجانب بهرنگ مکوندی تعهد می‌کنم که مطالب مندرج در این پایان‌نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این نوشته از آن استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع گردیده است. این پایان‌نامه پیش از این برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه سیستان و بلوچستان می‌باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو: بهرنگ مکوندی

امضاء

تقدیم به :

رنج پدر

9

مهر مادرم

سپاسگزاری

نگارش این پایان نامه مدیون راهنمایی ها و زحمات اساتید و دوستانی است که به اختصار از آنها یاد می کنم. پیش از همه و بیش از همه از استاد دانشمندم آقای دکتر سید رسول موسوی حاجی که بر من منت گذاشته و راهنمایی پایان نامه حاضر را پذیرفته اند سپاسگزارم.

در تمام مراحل این پایان نامه ایشان با راهنمایی ها، مساعدت ها و دلگرمی های خویش از هیچ گونه یاری دریغ نورزیده و بزرگترین پشتیبان من بوده اند. خود را برای همیشه مدیون ایشان می دانم.

از استاد مشاورم آقای دکتر رضا مهر آفرین به خاطر زحمات بسیاری که کشیده اند سپاسگزارم. از همکاران پرتلاشم در طول فعالیت میدانی، اعضای هیأت فاز ۲ "بررسی روشمند باستان شناختی سیستان" آقایان مرتضی عطایی، احمد محمد نیا، سیروس خالدی، جواد علایی، صادق روستایی و خانم ها زهره عرب، لیلا بنی جمال، ثمینه حجامی، مریم مرادی، زینب میر نژاد، یلدا بهداد و همکاران دیگر این پروژه آقایان حاج رضا لک زایی، خلیل رخشانی، گل آقا شیخ حسینی و خانم فرشته شیخ حسینی تشکر می کنم (شکل ۱).

از آقای لقمان احمدزاده شوهانی و آقای مهدی امیدفر برای تایپ، صفحه آرایی و ویرایش، آقای سعید قشقایی برای تهیه نقشه GIS و آقای افشین باوند پور برای تهیه منابع و مأخذ مرتبط با پایان نامه سپاسگزارم. همچنین مراتب قدردانی خود را از همه دوستان، دانشجویان و عزیزانی که در این مدت مرا همراهی کرده و یاری رسانده اند ابراز می دارم، از جمله: دکتر مصطفی ابراهیمی، مهدی جهانبخش، میثم جمشید منش، مجید حسن زاده، رحمان حسین پور، جواد عاشوری، سرور خراشادی، ساره سلیمانی، مسعود آزادبخت، علی آبتین، حسین مرادی، مجتبی سلطانی، سعید صداقت، محسن سنجولی، جواد سالاری، مصطفی سروری و محمد امین حسینی. از یکایک آنان و دیگرانی که ذکر نامشان را از یاد برده ام سپاسگزارم. از مهدی چشمکی نازنین یاد می کنم که در حادثه غم انگیز انفجار مسجد جامع زاهدان در تابستان ۱۳۸۹ ناجوانمردانه به شهادت رسید. روانش شاد باد.

در پایان یادآور می شوم که آموزش و تحصیلات من در تمامی مقاطع، زیر چتر حمایت خانواده ام امکان پذیر بوده است، از آنان بسیار سپاسگزارم.

چکیده

سیستان نام سرزمینی وسیع در بخش های جنوب شرقی فلات ایران است که امروزه قسمت اعظم آن در خاک افغانستان واقع شده و با نام "ولایت نیمروز" خوانده می شود. سیستان ایرانی یا سیستان جنوبی که در شمالی ترین بخش استان سیستان و بلوچستان واقع شده، سرزمین نسبتاً همواری است که بیشتر زمین های آن از رسوبات و ته نشست های رودخانه هیرمند تشکیل شده است.

"حوزه گیردی" یکی از حوزه های جغرافیایی بیست و دوگانه سیستان به شمار می آید که در نیمه جنوبی سیستان قرار داشته و یکی از دو حوزه ایرانی است که رودخانه شیله در مسیر خود از شمال به جنوب آن گذر می کند. رودخانه عمیق و عریض شیله که در انتهای جنوبی دریاچه هامون قرار دارد در دوره های پر آبی، سر ریز آب دریاچه هامون را به چاله "گودزره" در افغانستان منتقل می کند. برخلاف دیگر رودهای سیستان، شیله دارای مسیر ثابتی است که قاعدتاً بر جاذبه های زیستی آن می افزاید. اتصال به دریاچه هامون و زیستگاه های طبیعی اطراف آن و نزدیکی به شاخه های رود بیابان در سمت شرق و جذب آبراهه ها و نهر های جاری در فصل بارش، از سمت غرب، از خصوصیات دیگر آن می باشد.

در پژوهش حاضر که یک بررسی روشمند باستان شناسی است زمین های اطراف رودخانه شیله به وسعت ۳۱۲ کیلومتر مربع به دقت مورد پیمایش قرار گرفته و استقرار های انسانی دوران باستان در آن شناسایی شده اند و در نتیجه ۴۲ مکان کوچک و بزرگ باستانی در این منطقه شناسایی و مطالعه گردید که از این تعداد ۲۰ مکان متعلق به دوره پیش از تاریخ (عصر مفرغ)، ۱۴ مکان متعلق به دوره تاریخی و ۲۰ مکان متعلق به دوره اسلامی می باشند. از این تعداد تنها ۱۲ مکان دارای دو دوره استقرار اند که ۱۱ مکان دارای دوره های پیش از تاریخ- تاریخی و ۱ مکان دارای دوره های تاریخی- اسلامی می باشند.

پرسش های عمده این پژوهش درباره وضعیت استقرار حاشیه رودخانه شیله در دوره های سلوکی، اشکانی، و ۵ سده نخستین دوره اسلامی بوده است. همچنین اینکه بیشترین آثار استقرار مربوط به کدام دوره می باشد؟ در این پژوهش در استقرار های مربوط به دوران تاریخی، دوره اشکانی حضور قاطع در هر ۱۴ مکان دارد در حالی که دوره سلوکی تنها در ۱ مکان و از دوره های هخامنشی و ساسانی و همچنین ۵ سده نخستین دوره

اسلامی هیچ استقراری شناسایی نگردید. درمورد بیشترین تعداد استقرار، دوره پیش از تاریخ(عصر مفرغ) و دوره میانی اسلامی(سده های ۶ تا ۹ هجری قمری) هر کدام با ۲۰ مکان بیشترین استقرار را دارا می باشند.

واژگان کلیدی: سیستان، بررسی باستان شناختی، مکان باستانی، رودخانه شیله، حوزه گیری.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه .....
۴	کلیات طرح تحقیق .....
۷	فصل یکم: جغرافیای حوزه گیری .....
۸	۱-۱- جغرافیای سیاسی .....
۹	۱-۲- جغرافیای طبیعی .....
۹	۱-۲-۱- دشت .....
۱۰	۱-۲-۲- ناهمواریها .....
۱۱	۱-۲-۳- آب شناسی .....
۱۲	۱-۳-۱- رودخانه .....
۱۲	۱-۳-۲-۱- هیرمند و دیگر رودها .....
۱۳	۱-۳-۲-۲- رود شילה .....
۱۵	۱-۳-۲-۳-۱- دریاچه .....
۱۶	۱-۳-۳- شرایط اقلیمی .....
۱۶	۱-۳-۳-۱- دما .....
۱۷	۱-۳-۳-۲- بارندگی .....
۱۸	۱-۳-۳-۳- رطوبت نسبی .....
۱۸	۱-۳-۴- تبخیر .....
۱۹	۱-۳-۵- باد .....

۲۰	..... ۱-۳-۶- تمرکز نمک
۲۱	..... ۱-۴- جغرافیای تاریخی
۳۳	..... فصل دوم: پیشینه پژوهش های باستان شناسی
۳۹	..... فصل سوم: بررسی حوزه گردی
۴۰	..... ۳-۱- اهداف بررسی
۴۱	..... ۳-۲- روش بررسی
۴۲	..... ۳-۳- روش نمونه برداری
۴۳	..... ۳-۴- مطالعه یافته ها
۴۳	..... ۳-۴-۱- ثبت و ضبط یافته ها
۴۴	..... ۳-۴-۱-۱- فرم ثبت اطلاعات نمونه های سفال
۴۵	..... ۳-۴-۲- یافته ها: گزارش آماری
۴۶	..... ۳-۴-۲-۱- سفال
۴۶	..... ۳-۴-۲-۲- سنگ
۴۶	..... ۳-۴-۲-۳- سایر نمونه ها
۴۷	..... ۳-۵- محوطه های شناسایی شده
۴۷	..... ۳-۵-۱- مکان شماره ۰۱ (۲۰۱ گردی)
۵۶	..... ۳-۵-۲- مکان شماره ۰۲ (۲۵۹ گردی)
۶۲	..... ۳-۵-۳- مکان شماره ۰۳ (۲۶۰ گردی)
۶۸	..... ۳-۵-۴- مکان شماره ۰۴ (۲۶۱ گردی)
۷۶	..... ۳-۵-۵- مکان شماره ۰۵ (۲۶۲ گردی)
۸۲	..... ۳-۵-۶- مکان شماره ۰۶ (۲۶۳ گردی)
۹۲	..... ۳-۵-۷- مکان شماره ۰۷ (۲۶۴ گردی)
۱۰۰	..... ۳-۵-۸- مکان شماره ۰۸ (۲۶۵ گردی)

- ۱۰۹ ..... مکان شماره ۰۹ (۲۶۶ گيردی) ۳-۵-۹
- ۱۱۷ ..... مکان شماره ۱۰ (۲۶۷ گيردی) ۳-۵-۱۰
- ۱۲۷ ..... مکان شماره ۱۱ (۲۶۸ گيردی) ۳-۵-۱۱
- ۱۳۸ ..... مکان شماره ۱۲ (۲۶۹ گيردی) ۳-۵-۱۲
- ۱۴۶ ..... مکان شماره ۱۳ (۲۷۰ گيردی) ۳-۵-۱۳
- ۱۵۰ ..... مکان شماره ۱۴ (۲۷۱ گيردی) ۳-۵-۱۴
- ۱۶۳ ..... مکان شماره ۱۵ (۲۷۲ گيردی) ۳-۵-۱۵
- ۱۷۲ ..... مکان شماره ۱۶ (۲۷۳ گيردی) ۳-۵-۱۶
- ۱۸۸ ..... مکان شماره ۱۷ (۲۷۴ گيردی) ۳-۵-۱۷
- ۱۹۹ ..... مکان شماره ۱۸ (۲۷۵ گيردی) ۳-۵-۱۸
- ۲۰۸ ..... مکان شماره ۱۹ (۲۷۶ گيردی) ۳-۵-۱۹
- ۲۱۶ ..... مکان شماره ۲۰ (۲۷۷ گيردی) ۳-۵-۲۰
- ۲۲۲ ..... مکان شماره ۲۱ (۲۷۸ گيردی) ۳-۵-۲۱
- ۲۲۹ ..... مکان شماره ۲۲ (۲۷۹ گيردی) ۳-۵-۲۲
- ۲۳۹ ..... مکان شماره ۲۳ (۲۸۰ گيردی) ۳-۵-۲۳
- ۲۵۲ ..... مکان شماره ۲۴ (۲۸۱ گيردی) ۳-۵-۲۴
- ۲۶۲ ..... مکان شماره ۲۵ (۳۱۴ گيردی) ۳-۵-۲۵
- ۲۷۱ ..... مکان شماره ۲۶ (۳۱۵ گيردی) ۳-۵-۲۶
- ۲۸۰ ..... مکان شماره ۲۷ (۳۱۶ گيردی) ۳-۵-۲۷
- ۲۸۹ ..... مکان شماره ۲۸ (۳۱۷ گيردی) ۳-۵-۲۸
- ۲۹۷ ..... مکان شماره ۲۹ (۳۱۸ گيردی) ۳-۵-۲۹
- ۳۰۳ ..... مکان شماره ۳۰ (۳۱۹ گيردی) ۳-۵-۳۰
- ۳۱۳ ..... مکان شماره ۳۱ (۳۲۰ گيردی) ۳-۵-۳۱

۳۲۴	.....	مکان شماره ۳۲ (۳۲۱ گیردی)	۳-۵-۳۲
۳۳۲	.....	مکان شماره ۳۳ (۳۲۲ گیردی)	۳-۵-۳۳
۳۴۰	.....	مکان شماره ۳۴ (۳۲۳ گیردی)	۳-۵-۳۴
۳۴۷	.....	مکان شماره ۳۵ (۳۲۴ گیردی)	۳-۵-۳۵
۳۵۵	.....	مکان شماره ۳۶ (۳۲۵ گیردی)	۳-۵-۳۶
۳۶۴	.....	مکان شماره ۳۷ (۳۲۶ گیردی)	۳-۵-۳۷
۳۷۱	.....	مکان شماره ۳۸ (۳۲۷ گیردی)	۳-۵-۳۸
۳۷۷	.....	مکان شماره ۳۹ (۳۲۸ گیردی)	۳-۵-۳۹
۳۸۵	.....	مکان شماره ۴۰ (۳۲۹ گیردی)	۳-۵-۴۰
۳۹۱	.....	مکان شماره ۴۱ (۳۳۰ گیردی)	۳-۵-۴۱
۳۹۸	.....	مکان شماره ۴۲ (۳۳۱ گیردی)	۳-۵-۴۲

فصل چهارم: تحلیل داده ها ۴۰۵

۴۰۶	.....	۱- گاهنگاری	۴-۱-۴۰۶
۴۰۶	.....	دوره I شهر سوخته (۲۸۰۰-۳۲۰۰ پیش از میلاد)	۴-۱-۱-۴۰۶
۴۰۶	.....	دوره II شهر سوخته (۲۵۰۰-۲۷۰۰ پیش از میلاد)	۴-۱-۲-۴۰۶
۴۰۶	.....	دوره III شهر سوخته (۲۳۰۰-۲۵۰۰ پیش از میلاد)	۴-۱-۳-۴۰۶
۴۰۷	.....	دوره IV شهر سوخته (۲۱۰۰-۲۲۰۰ پیش از میلاد)	۴-۱-۴-۴۰۷
۴۰۷	.....	دوره سلوکی	۴-۱-۵-۴۰۷
۴۰۷	.....	دوره اشکانی	۴-۱-۶-۴۰۷
۴۰۸	.....	دوره میانی اسلامی (سده ششم تا نهم هجری قمری)	۴-۱-۷-۴۰۸
۴۰۹	.....	۲- ارزیابی فرضیات	۴-۲-۴۰۹
۴۱۰	.....	۳- ارتباط فرهنگی یافته ها با مناطق دیگر	۴-۳-۴۱۰

۴۱۱	.....	۴-۴ تحلیل GIS
۴۱۳	.....	۴-۵ تحلیل زیست محیطی
۴۱۴	.....	۴-۵-۱- شیشه عامل تخلیه املاح و شیرینی آب دریاچه هامون
۴۱۵	.....	۴-۵-۲- نقش و تأثیر شیشه بر محیط طبیعی و قابلیت‌های زیستی منطقه
۴۲۰	.....	۴-۶- برآورد جمعیتی
۴۲۴	.....	فصل پنجم: جمع بندی و نتیجه گیری
۴۲۹	.....	جدول ها، نقشه ها، نمودارها و شکل ها
۴۴۹	.....	کتاب شناسی
b	.....	چکیده انگلیسی

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۴۹	جدول ۳-۵-۱-۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۰۱
۵۸	جدول ۳-۵-۲-۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۰۲
۶۴	جدول ۳-۵-۳-۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۰۳
۷۰	جدول ۳-۵-۴-۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۰۴
۷۸	جدول ۳-۵-۵-۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۰۵
۸۵	جدول ۳-۵-۶-۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۰۶
۹۴	جدول ۳-۵-۷-۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۰۷
۱۰۳	جدول ۳-۵-۸-۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۰۸
۱۱۱	جدول ۳-۵-۹-۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۰۹
۱۲۰	جدول ۳-۵-۱۰-۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۱۰
۱۳۰	جدول ۳-۵-۱۱-۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۱۱
۱۴۰	جدول ۳-۵-۱۲-۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۱۲
۱۴۸	جدول ۳-۵-۱۳-۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۱۳
۱۵۳	جدول ۳-۵-۱۴-۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۱۴
۱۶۶	جدول ۳-۵-۱۵-۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۱۵
۱۷۵	جدول ۳-۵-۱۶-۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۱۶
۱۹۱	جدول ۳-۵-۱۷-۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۱۷
۲۰۱	جدول ۳-۵-۱۸-۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۱۸
۲۱۰	جدول ۳-۵-۱۹-۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۱۹
۲۱۸	جدول ۳-۵-۲۰-۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۲۰

۲۲۴	جدول ۳-۵-۲۱- ۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۲۱
۲۳۲	جدول ۳-۵-۲۲- ۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۲۲
۲۴۲	جدول ۳-۵-۲۳- ۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۲۳
۲۵۵	جدول ۳-۵-۲۴- ۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۲۴
۲۶۵	جدول ۳-۵-۲۵- ۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۲۵
۲۷۴	جدول ۳-۵-۲۶- ۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۲۶
۲۸۳	جدول ۳-۵-۲۷- ۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۲۷
۲۹۱	جدول ۳-۵-۲۸- ۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۲۸
۲۹۹	جدول ۳-۵-۲۹- ۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۲۹
۳۰۶	جدول ۳-۵-۳۰- ۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۳۰
۳۱۶	جدول ۳-۵-۳۱- ۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۳۱
۳۲۶	جدول ۳-۵-۳۲- ۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۳۲
۳۳۴	جدول ۳-۵-۳۳- ۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۳۳
۳۴۲	جدول ۳-۵-۳۴- ۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۳۴
۳۵۰	جدول ۳-۵-۳۵- ۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۳۵
۳۵۸	جدول ۳-۵-۳۶- ۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۳۶
۳۶۶	جدول ۳-۵-۳۷- ۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۳۷
۳۷۳	جدول ۳-۵-۳۸- ۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۳۸
۳۷۹	جدول ۳-۵-۳۹- ۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۳۹
۳۸۷	جدول ۳-۵-۴۰- ۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۴۰
۳۹۳	جدول ۳-۵-۴۱- ۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۴۱
۴۰۰	جدول ۳-۵-۴۲- ۱ وضعیت عمومی محوطه شماره ۴۲
۴۳۰	جدول ۳-۴-۲- ۱ جدول مشخصات کلی مکانهای شناسایی شده

جدول ۴-۳-۱ جدول مقایسه ای محوطه های جنوب شرق ایران ۴۳۱

جدول ۴-۳-۲ جدول پیشنهادی توزی برای مقایسه ی محوطه های جنوب شرق ایران و سواحل جنوبی
خلیج فارس ۴۳۲

فهرست نقشه ها

صفحه	عنوان
۴۳۳	نقشه ۱-۱-۱: سیستان و بلوچستان و موقعیت آن در ایران
۴۳۴	نقشه ۱-۱-۲: حوزه گردی و موقعیت آن در سیستان
۴۳۵	نقشه ۴-۱-۱: پراکندگی مکان های باستانی شناسایی شده دوره های مختلف در محدوده بررسی
۴۳۶	نقشه ۴-۱-۱: الگوهای استقرار منطقه در دوره I شهر سوخته
۴۳۷	نقشه ۴-۱-۲: الگوهای استقرار منطقه در دوره II شهر سوخته
۴۳۸	نقشه ۴-۱-۳: الگوهای استقرار منطقه در دوره III شهر سوخته
۴۳۹	نقشه ۴-۱-۴: الگوهای استقرار منطقه در دوره IV شهر سوخته
۴۴۰	نقشه ۴-۱-۶: الگوهای استقرار منطقه در دوره تاریخی
۴۴۱	نقشه ۴-۱-۷: الگوهای استقرار منطقه در دوره اسلامی (سده ۶ تا ۹ هجری قمری)

فهرست نمودارها

صفحه	عنوان
۴۴۲	نمودار ۴-۱-۱: نمودار دایره ای نسبت محوطه های حاشیه رودخانه شيله در حوزه گردی
۴۴۲	نمودار ۴-۱-۲: نمودار ستونی نسبت محوطه های حاشیه رودخانه شيله در حوزه گردی
	نمودار ۴-۶-۱: نمودار ستونی جمعیت استقرارهای دوره های مختلف حاشیه رودخانه شيله در حوزه گردی
۴۴۳	سیستان
	نمودار ۴-۶-۲: نمودار خطی نوسانات جمعیتی استقرارهای دوره های مختلف حاشیه رودخانه شيله در حوزه گردی
۴۴۳	گردی سیستان

فهرست شکل ها

صفحه	عنوان
۴۴۴	شکل ۱ - اعضای هیأت بررسی .....
۴۴۵	شکل ۱-۲-۱-۱ - حوضه آبریز سیستان .....
۴۴۵	شکل ۱-۲-۲-۱ - منظره دشت شوره زده حاشیه رودخانه شيله در حوزه گيردى سيستان .....
۴۴۶	شکل ۱-۳-۲-۱ - سيستان و جريانهاى آبي آن .....
۴۴۶	شکل ۱-۳-۲-۱-۱ - رودخانه شيله در حوزه گيردى سيستان .....
۴۴۷	شکل ۴-۱-۱ - الگوى استقرار مکان هاى منطقه مورد بررسى بر روى عکس ماهواره اى .....
	شکل ۴-۵-۲-۱ - الگوى استقرار مکان هاى منطقه حاشيه رودخانه شيله در حوزه «رودخانه شيله» بر روى
۴۴۸	عکس ماهواره اى .....

مقدمه

سازمان جغرافیایی ارتش در نقشه های خود، سیستان را به ۲۲ حوزه تقسیم کرده است. حوزه گردی که نقشه آن با مقیاس ۱:۵۰۰۰۰ و با کد ۴۹۰ ترسیم شده است با مساحتی بالغ بر ۶۶۴/۸ کیلومتر مربع یکی از این حوزه ها است که مساحت حدود نیم کیلومتر در گوشه جنوب شرقی آن در خاک افغانستان و مابقی در خاک ایران قرار دارد (نقشه سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح؛ ۱۳۷۷، برگه 8250 IV).

رودخانه شيله که محوریت پژوهش پیش رو را داراست از یک سوم غربی این حوزه و از شمال به جنوب جریان دارد و پس از عبور از حوزه جنوبی یعنی "حوزه رودخانه شيله" وارد خاک افغانستان می شود. رودخانه شيله که در دوره های پر آبی، سر ریز آب دریاچه هامون را به چاله گودزره در افغانستان منتقل می کند، دارای ویژگی منحصر به فردی است که آن را از دیگر جریان های آبی سیستان متمایز می کند. از جمله اینکه تنها رود سیستان است که با حفر دره ای عمیق و عریض، مسیر ثابتی دارد و تغییر مسیرهای شناخته شده و دیگر رودهای سیستان در مورد آن صدق نمی کند. هم چنین این رود بر خلاف شیب توپوگرافیک زمین، از شمال غربی به جنوب غربی جریان دارد و نیز اینکه تنها رود خروجی سیستان به شمار می رود.

ویژگی های منحصر به فرد رود شيله جذابیت بررسی و شناسایی استقرارهای وابسته به آن را دو چندان می کند. موضوع مهم مساحتی که به عنوان حاشیه رودخانه می بایست در نظر گرفته می شد. از آنجایی که موضوع پایان نامه حاضر "بررسی باستان شناختی حاشیه رود شيله در حوزه گردی سیستان" می باشد به خودی خود محدوده شمالی، جنوبی و غربی این بررسی مشخص می شد چرا که هر سه این حدود، حدود حوزه گردی است. در شمال، رود شيله در درون محدوده حوزه گردی شروع می شود و بخشهای شمالی تر را شامل نمی شود و از غربی نیز هیچ استقراری که وابسته و یا نزدیک به این رود باشد حتی در حوزه مجاور یعنی "حوزه جوریکا" یافت نشد. بنابراین حاشیه غربی رود در حوزه گردی برای این پژوهش کفایت می نمود. تنها ابهام در مورد حاشیه شرقی رود وجود داشت.

از آنجا که هیچ یک از منابع باستان شناسی و فعالیت های مشابه این پژوهش، تعریفی مشخص و قاطع از منطقه ای که به عنوان حاشیه رودخانه قلمداد می شود، ارائه نداده اند معمولاً، با توجه به توپوگرافی زمین، پیچ و خم رودخانه در مسیر خود، کروئولوژی استقرارها و البته رود و ... محدوده ای را به صورت نسبی به عنوان حاشیه رودخانه در نظر می گیرند، در این پژوهش ابتدا از $61^{\circ} 00'$ تا $61^{\circ} 05'$ به عنوان محدوده در نظر گرفته شد و لی به زودی متوجه شدیم با توجه به چرخشی که رودخانه در جنوب حوزه و به سمت شرق دارد، از

مساحت حاشیه شرقی رودخانه به شدت کاسته می شود. بنابر این در جهت معنا دار بودن داده های احتمالی حاصل از بررسی محدوده شرقی را به طول دو دقیقه افزایش داده و تا $۰۷' ۶۱^{\circ}$ رساندیم که اگرچه بار فیزیکی بیشتری را به پروژه اضافه کرد ولی حاصل آن شناسایی و کشف ۲۰ مکان باستانی دیگر بود که در محدوده این دو دقیقه (طول شرقی) قرار گرفته اند و موجب درک بهتر روابط زیستی منطقه گردید.

در مدت فعالیت میدانی با مشکلات چندی روبرو شدیم که مهمترین آنها را یاد آور می شوم. از آنجا که حوزه گردی به لحاظ استراتژیکی منطقه حساسی است پیمایش در بیابانهای با مشکلات عدیده ای روبرو بود. اخذ مجوز لازم و هم آهنگی با دستگاه های ذیربط جهت حضور در منطقه با توجه به حوادث و اتفاقات ناگواری که در سالهای اخیر در سیستان رخ داده است بسیار مشکل بود. منطقه محل تردد اشرار، قاچاقچیان سوخت، مواد و کالا می باشد. دانست اینکه فاجعه تاسوکی که به کشته شدن دهها نفر از هموطنانمان منجر شد درست در قلب حوزه گردی یعنی جایی که امروزه بنای یادمان شهدای تاسوکی بنا شده استف قرار دارد خود گویای وخامت اوضاع منطقه است.

سخت گیری های نیروهای نظامی و انتظامی که در چند مورد باعث توقف کار نیز شد از یک سو، و خطر روبرویی با اشرار و قاچاقچیان از سوی دیگر از مشکلات هر روزه ما بود. ضمن آنکه به دلایل امنیتی موانع مصنوعی بسیاری در زمینهای منطقه ایجاد گردیده از جمله کانالهای عریض و عمیق، خاکریزهای مرتفع و ... که همه باعث اختلال و تأخیر در کار پیمایش منظم منطقه شد.

گذشته از مشکلات امنیتی، نبود شهر، روستا و یا آبادی در این محدوده و طبعاً جاده های ارتباطی مطمئن، بر مشکلات می افزود و تنها دو پاسگاه انتظامی با نام های پاسگاه تاسوکی و پاسگاه شیله در این حوزه وجود داشتند. در گذشته روستای تاسوکی تقریباً در مرکز حوزه و نزدیکی پاسگاه تاسوکی و جاده آسفالته وجود داشته که ظاهراً به دلایل امنیتی، ساکنین آن از منطقه کوچانده شدند و منطقه کاملاً از سکنه ثابت خالی شد.

از نظر فنی مهمترین مشکل مربوط به رسوب گذاری شدید در حاشیه رودخانه، به ویژه مکان های نزدیک تر به رودخانه می باشد که لایه ای ضخیم از رسوبات آبی و بادی به صورت پف کرده و شوره زده سطح مکان ها را پوشانده بود. این امر سبب پوشانده شدن مواد فرهنگی و آسیب شدید به نمونه های سطحی شده است به طوری که در برخی از مکانها قطعات محدودی سفال موجود بود که بعضاً، قابلیت گونه شناختی نیز نداشتند که ناشی از فرسایش سطحی آنها بوده است. مشکل دیگر در گونه شناختی نمونه های پیش از تاریخ است. با توجه به حجم بزرگ فعالیت هایی که تا کنون در شهر سوخته انجام شده است متأسفانه منابعی که گونه های